

forhold, der fremstilles på mikroniveau får derved hovedsagelig karakter af arbejds-hypoteser, der illustreres med oplysende enkelttilfælde, hvis repræsentativitet kan være tvivlsom.

Den mest interessante af disse hypoteser forekommer at være den, der ligger bag for-søgene på at finde frem til, om mødrene til børn født uden for ægteskab kan deles op i to grupper, hvoraf den ene omfatter mennesker med andre seksuelle samlivsnormer end det omgivende samfund, en gruppe hvor fødsler uden for ægteskab var det normale, og således at denne adfærd genfindes fra generation til generation – med andre ord, at der skulle eksistere et særligt »bastardy prone sub-society«, hvis medlemmer også på andre områder havde deres egne sociale normer. I en anden gruppe skulle så falde de fødsler uden for ægteskab eller i ægteskabets første måneder, der var resultatet af et uønsket svangerskab, og hvor følgerne kunne og ofte blev repareret gennem det senere ægteskab, hvad enten dette fandt sted før eller efter fødslen. Selv om resultaterne af undersøgel-serne på dette område ikke er alt for entydige, synes der dog i flere lande at kunne spores et sådant »sub-society«, hvilket samtidig kan opfattes som et vidnesbyrd om kirkens og statsmagtens manglende evne til at gennemføre de strenge moralske forskrifter, som dele af perioden er rig på.

Hans Chr. Johansen

Lærerstanden i Sydslesvig fra reformationen til 1864. Personalhistoriske undersøgelser ved Børge L. Barløse.

Die Lehrerschaft in Südschleswig von der Reformation bis 1864. Biographische und schulgeschichtliche Forschungen von Børge L. Barløse.

Skrifter, udgivne af Historisk Samfund for Sønderjylland, nr. 53, Åbenrå 1981, 422 s.

Det er et meget omfattende arbejde, der her foreligger ved Børge L. Barløse, og der er ingen tvivl om, at hans værk vil blive en klassiker inden for sønderjysk personalhistorisk forskning på linje med andre store opslagsværker. Her kunde nævnes Otto Fr. Arends: *Gejstligheden i Slesvig og Holsten, I-III*, 1932, og Th. O. Achelis: *Matrikel der Schleswigschen Studenten, I-III*, 1966, og specielt med henblik på lærerstanden Tønder Seminarie-Stat 1788–1963, udarbejdet af Jens Lampe under medvirken af Erik Larsen og Asger Nyholm, samt L. S. Ravns tre store lærerfortegnelser, *Danskuddannede folkeskole-lærere i Nordslesvig under preussisk styre*, 1966, *Lærerne under sprogreskripterne 1851–1864*, 1971, og *Lærerne i Nordslesvig 1814–1920*, 1978.

Børge L. Barløses *Lærerstanden i Sydslesvig / Die Lehrerschaft in Südschleswig* med-tager alle, der har haft med undervisning at gøre, altså også latinskolelærere. I sin opbyg-ning følger værket den, som Arends i sin tid anlagde, således at man først får en alfa-betisk samling af ca. 3700 lærerbiografier, ledsaget af kildehenvisninger, og derefter en topografisk afdeling med kronologiske fortegnelser over lærere ved sognenes forskellige skoler, opført provstivis.

Det er et værk, som har krævet en enestående flid og megen energi og udholdenhed. Ikke mindst gælder dette for de ældste tiders vedkommende, og det er da også kun i ganske få tilfælde lykkedes at finde navnet på lærere fra tiden før ca. 1630. Men det betyder ikke, at de ikke har været der. Den flensborgske provstibogs oplysninger fra 1538 om vikarier ude i sognene fortæller, at der har været et økonomisk grundlag at bygge på, da Christian III den 25. maj 1544 udsendte sin alt for ofte oversete skoleforordning (jvf. H. V. Gregersen: *Plattysk i Sønderjylland*, 1974, s. 326 ff. med G. Japsen: *Det dansk-sprogede skolevæsen i Sønderjylland*, 1968, s. 21–24).

For mange af landsognenes vedkommende kan det ud fra det fremlagte navnestof være vanskeligt at udsige noget om den rent faktiske sprogligt-kulturelle situation i Sydslesvig. Når man f. eks. ser degnefortegnelsen indtil år 1800 for Bov sogn (Flensborg provsti, nu nord for grænsen af 1920): Jens Bundsen, Andreas Brodersen, Bernt Brodersen, Dietrich Jürgensen, Alexander Cubel, Marcus Michelsen, må man gøre sig klart, at de pågældende – også dem med -sen-navne – har haft tysk som embedssprog i kirke og skole. Se herom f. eks. *Sønderjysk Månedsskrift*, 1975, s. 37–39.

Som værket foreligger, er det naturligvis først og fremmest personalhistorikere, der vil komme til at gøre brug af det, men ved analyser af de biograferedes herkomst og familieforhold, så vidt som det er muligt at fastslå noget herom, vil værket også være et værdifuldt bidrag til Sydslesvigs ældre kulturhistorie.

H. V. Gregersen

Johannes Kunisch: Staatsverfassung und Mächtepolitik. Zur Genese von Staatenkonflikten des Absolutismus. Historische Forschungen 15. Berlin, Duncker & Humblot 1979. 87 s. DM 28.

I tilslutning til Otto Hintze undersøger Johannes Kunisch (Universitetsprofessor i den nyere tids historie i Köln) sammenhængen mellem den absolutistiske stats indre struktur og dens udenrigspolitik. I denne forbindelse anskues krig – stadig med Hintzes ensidighed – som »Das große Schwungrad für den gesamten politischen Betrieb des modernen Staates« (s. 12). Kunisch forsøger at dokumentere, at »die an Erbfolgeregelungen und Fundamentalgesetzen ablesbare Systemrationalität des monarchischen Absolutismus ein außenpolitisches Konfliktpotential von eminenter Bedeutung dargestellt hat«, trods al stræben mod stabilitet og fred (s. 14). På denne måde skal en ny indfaldsvinkel til den politiske historie være indvundet; thi enhver dynastisk krise antog gennem internationale traktater let dimensioner af faretruende krise for hele det europæiske statssystem.

Konkret belyser Kunisch udviklingen med støtte i to eksempler: Den danske kongelov fra 1665 og den østrigske pragmatiske sanktion fra 1713. Kongeloven præsenteres ganske korrekt som dynastiets instrument til indre konsolidering af staten; den vies her – som i andre, nye ikke-danske publikationer – den opmærksomhed, der tilkommer den i udforskningen af absolutismen. Kunisch redegør for kongelovens indhold og fremhæver træffende afsvækkelsen af kongemagtens ret af guddommelig nåde og absolutismens stærke naturretlige legitimation i overensstemmelse med statsoverenskomst-læren. Gennem dynastiets omhyggelige arvefølgereregulering og fastlæggelsen af rigets udelelighed blev Danmark endegyldigt en moderne stat; den var ikke længere blot herskerens »Hauswesen und nutzbares Eigentum« (s. 38).

Absolutismens muligheder og grænserne for dens politiske rationalitet demonstrerer Kunisch ved hjælp af den pragmatiske sanktion. En familiemæssig tilfældighed, som harmonerede slet med enevældens statsræson – at Karl VI nemlig ikke efterlod sig nogen søn, men alene sin datter Maria Theresia som arving – førte til udstedelsen af en ny arvefølge, der skulde skabe grundlag for, at den arveberettigede datter kunde overtage de østrigske arvelande udelt. Intensive og sejge udenrigspolitiske anstrengelser indbragte international anerkendelse af den pragmatiske sanktion (Brandenburg-Preussen 1728, England 1731, Den tyske rigsdag, Danmark og Rusland 1732 og Frankrig 1738). Trods denne rationelle, fremtidsrettede fredspolitik ubestridelige resultater udløste kejser Karl VI.s død den østrigske arvefølgekrig, fordi Bayern og Brandenburg-Preussen ikke respekterede aftalerne og i magtekspansionsøjemed vilde drage fordel af situationens »con-